

Плевенски исторически четения

Pleven Historical Readings

Регионален исторически музей – Плевен
Regional Historical Museum – Pleven

Издание
Publication От регионалното към националното – минало, настояще, бъдеще
From the regional to the national – past, present, future

Том / година
Volume / year III / 2024

Издател / държава
Publisher / country Регионален исторически музей – Плевен, България
Regional Historical Museum – Pleven, Bulgaria

Автор(и)
Author(s) Татяна Трифонова
Tatyana Trifonova, PhD Student

Институция
Affiliation Регионален военноисторически музей – Плевен
Regional Military History Museum – Pleven

Заглавие
Title ЯТАГАНИ НА НАЦИОНАЛНО ЗНАЧИМИ ЛИЧНОСТИ, СЪХРАНЯВАНИ ВЪВ
ФОНДА НА РЕГИОНАЛЕН ВОЕННОИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ – ПЛЕВЕН
YATAGANS PREVIOUSLY OWNED BY PERSONS OF NATIONAL SIGNIFICANCE
FROM THE FUND OF THE REGIONAL MILITARY HISTORY MUSEUM – PLEVEN

Страници
Pages 353–362

Постоянен адрес
Permanent URL <https://plevenhistoricalreadings.eu/articles/phr-3-353/>

ЯТАГАНИ НА НАЦИОНАЛНО ЗНАЧИМИ ЛИЧНОСТИ, СЪХРАНЯВАНИ ВЪВ ФОНДА НА РЕГИОНАЛЕН ВОЕННОИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ – ПЛЕВЕН

Татяна Трифонова

Регионален военноисторически музей – Плевен

Резюме: Настоящият доклад се фокусира върху два значими артефакта в музейната колекция – ятаган на Иван Кулин и нож-ятаган на Стоян Заимов. Презентират се анализ на произхода, историята и културното значение на тези предмети, а също така се проучва ролята на двама важни български дейци – Иван Кулин и Стоян Заимов, в процеса на преход от регионални към национални идентичности.

Иван Кулин участва активно във военните конфликти и въстания на XIX век, допринасяйки за българската национална кауза. Стоян Заимов, революционер, писател и общественик, става важна фигура в националноосвободителната борба.

Показани са сходни подходи към националната идея – Кулин се развива от регионални интереси към национално обединение, докато Заимов преминава от регионален патриотизъм към широкомащабна национална борба. Техните роли като обединители в сложния процес на формиране на националната идентичност са от значение.

Ятаганите на Кулин и Заимов се разглеждат не само като исторически артефакти и обекти на изследвания. Те са неотделима част от националното културно наследство, представлявайки свидетелства за борбата за национална независимост и периода на Освобождението.

Ключови думи: ятагани, хладно оръжие, рентгенов флуоресцентен анализ, културно наследство, исторически личности.

Регионален военноисторически музей (РВИМ) в град Плевен е национално и международно признат институционален обект, посветен на запазването и изучаването на Българското възраждане и Руско-турската освободителна война (1877 – 1878 г.) етап

от военната история на България. Музеят разполага с богата колекция от военни артефакти, сред които се намират и някои, свързани с национално значими личности от историята на България. В този доклад ще разгледам два експоната от оръжейната колекция съхранявани във фонда на музея – ятаган на Иван Кулин и нож-ятаган на Стоян Заимов, анализирайки произхода, историята и културното им значение.

Преходът от регионални идентичности към национални единства е сложен и многопластов процес, в който се преплитат редица исторически събития и личности. В контекста „от регионалното към националното – минало, настояще, бъдеще“ може да се разгледа революционната дейност в борбата за национално освобождение на двама значими за българската история дейатели – Иван Кулин и Стоян Заимов.

Иван Ангелов Кулин е роден през 1803 г. в с. Медковец, Ломско. Формира хайдушка дружина във Видинския край по време на Руско-турската война (1828 – 1829). Участва в Манчовата буна и въстанието в Пиротско през 1836 – 1837 г. По искане на турската власт, сръбската полиция предава участвалите в него Иван Кулин, Димитър Панов-Гинин и поп Вълчо, които от Пирот са откарани във видинския затвор. След излизането му от там той е избран за „кнез“ на родното си село. През 1850 г. Иван Кулин е един от водачите на Видинското въстание. По-късно взима участие в подготовката на Димитракиевата буна. Участва в Първата българска легия на Раковски като знаменосец. През 1867 г. организира чета в гр. Зайчар, Сърбия в подкрепа действията на Панайот Хитов и Филип Тотю, но без успех. Преследван за дейността си от турци и сърби. С писмо от 14 юли 1870 г. е извикан при окръжния началник на Зайчар Наумович, за да му съобщи за нареждането на Белград – да не излиза от границите на града. Писмото пристига на 20 юли т. е. 8 дена след смъртта на Иван Кулин – 12/24 юли 1870 г. в Зайчар, където е погребан.

Стоян Заимов е роден през 12 август 1853 г. в град Чирпан в семейството на Стоян Нинчов Заимов и Кера Балева.

В книгата „Стоян Заимов“ на Данко Димитров, авторът ни запознава с живота на Стоян Заимов и зараждащото се родолюбие проследявайки житейския му път използвайки един по-достъпен литературен жанр. Ставаме съпричастни към разказа за неговото развитие от семейството до преселението му в Чирпан и израстването му в училището където бързо спечелва доверието на учителя си, който го кани в жилището си. Там той получава книги, вестници и е въведен в славното минало на българския народ и трудностите, борбата за свобода и родолюбие, „а отвори

ли уста да пее – други песни освен хайдушки сякаш не знае“¹

Още тук в дома на своя учител вниманието на Заимов е пленено от любовта към родното и той започва да „мечтае за пушка бойлия, за чифте пищови и сабя френгия...“²

Първите му стъпки в националноосвободителната борба са в Стара Загора, където се запознава с революционерите Васил Левски и братята Хаджидечеви. Заимов участва в революционната пропаганда, за което е осъден и попада в затвора в Диарбекир заедно с други 24 души. Въпреки тежките условия успява да избяга и участва активно в националноосвободителната борба, като става апостол на III революционен врачански окръг. Неговата роля като ръководител на въстанието във Враца е от значение, въпреки неуспеха му. На 25 май 1876 г. Заимов е заловен между селата Баница и Борован. Изправен е пред турския съд в Русе, където получава смъртна присъда. Съдбата му се променя, когато смъртната присъда е заменена с доживотен затвор в крепостта Сен – Жан д'Арк (гр. Акра в Палестина). След освобождението на България, съгласно Санстефанския мирен договор, Заимов бива освободен.

Стоян Заимов завършва Московския педагогически институт и става директор на Военноисторическите музеи в България от 1908 до 1932 г. Като мемоарист, в своята книга „Миналото“, той анализира причините за неуспеха на въстанието във Врачански окръг. Това го прави не само революционер, но и увлекателен писател, чиито приноси към историята и културата на България са от значение. Той остава богато книжовно наследство с цел опазване спомена за възрожденското и революционното минало и възхваляване на родния героизъм. Заимов умира в град Плевен през 1932 година.

Иван Кулин и Стоян Заимов имат сходни подходи към националната идея. Кулин започва като водач на хайдушка чета във Видинския регион и постепенно осъзнава необходимостта от национално освобождение и обединение на българския народ. За делата на Кулин, Георги Димитров пише в своята книга: „Забиколилъ цѣлий чернорѣчески и княжевачески окрѣзи, поканилъ всичкитѣ българе, които се намирали по тѣхъ, да се запишатъ въ четата, помолилъ и мнозина отъ сѣрбскитѣ опълченци отъ II призивъ на сѣрбската войска да дойдѣтъ и тѣ на помощъ за избавлението на своитѣ братя от робството.“³ Заимов от своя

¹ Димитров, Данко. Стоян Заимов, София, Издателство на Отечествен фронт, 1971, с. 14.

² Димитров, Данко. Стоян Заимов, София, Издателство на Отечествен фронт, 1971, с. 14.

³ Димитров, Георги Георгиев 1838 – 1906. Княжество България в историческо, географско и етнографическо отношение: По Руско-турската война през 1877– 78 г.: Продължение от Ч. 2 [Ч. 2. Кн. 2]. – София: Печатница на Ив. П. Даскалов и сие, 1900. – XXIV, с. 275.

страна, преминава от регионалния патриотизъм към широкомащабната национална борба, която има за цел освобождението на цялата българска общност. Важно е да се отбележи, че обществото през този период не е хомогенно и процесът на преход към национална идентичност е сложен. Кулин и Заимов играят роля на свързващо звено, събирайки различни интереси и гледни точки в общия стремеж към национално осъзнаване.

Личното хладно оръжие на двамата български революционни дейци са части от националното културно наследство. Представяват важни свидетелства за периода на Освобождението и за борбата за национална независимост. Като части от музейни колекции или изложби, тези ятагани играят роля в образователните процеси и формират идентичността на българската общност. Те са символи на социокултурни и политически промени в българското общество през XIX в. и се разглеждат не са само като културни артефакти. Анализът на тяхната технологична изработка допълва информацията за развитието на ножарството като занаятчийски отрасъл в страната ни по време на Българското възраждане. Разглеждайки тези оръжия както в контекста на миналото, така и като артефакти в настоящето, можем да ги анализираме от различни перспективи – от гледна точка на изучаване технологичната специфика като чисто приложен художествен похват и характеристика на металните сплави използвани за тяхната изработка.

Фиг. 1. Ятаган на Иван Кулин – общ план / личен архив

Фиг. 2. Ятаган на Иван Кулин – детайл / личен архив

Ятаганът на Кулин има следната характеристика:

– размери: обща дължина 75,4 см; дължина на острието 61,6 см; ширина на острието 3,3 см; дебелина на гърба при основата на дръжката 0,5 см; дължина на канията 69 см. Острието е слабо извито. Клинът е с режещ ръб по вътрешната страна на извивката. Върху двете му страни има по един улей. Гърбът е с едно леко заострено оребряване, започващо с изсечен геометричен елемент между напречни и кръстовидни резки. От лявата страна на острието е инкрустиран надпис „Ѓованс Кулинс“, а от дясната годината „1858“ чрез техниката набита нишка. Чирените са двуделни от тъмен рог, средна големина, прихванати към опашката посредством три метални нита. Обковът е без украса от светъл метал с профилиран ръб, а долният пръстен е с пръстеновидна украса. Обрамчващата пластина между чирените е украсена чрез изчукал орнамент от цветя. Канията е от дърво, облицована с кожа, с един шев, закрит от декоративна метална нишка. Има метален наустник, украсен с гравирани листа и накрайник, завършващ със специфичен връх от зооморфна глава, определяна като „стилизирана глава на делфин“⁴, „митично животното наречено „арслан азлъ“ (лъвска уста)“ или „българска (балканска) ламя“⁵ или „асланазлия“⁶.

За да бъде уточнена техниката и технологията на изработка са извършени неdestructивни изследвания на обекта с рентгенов флуоресцентен анализатор⁷.

Резултатите са категорични, че острието е от стомана Iron/Carbon/Steel (9.9) с желязо (Fe) в металната сплав 99,51%. Инкрустациите са изработени от два метала: сребрист с доказано съдържание на сребро (Ag) и златист – месингова сплав с основни елементи мед (Cu) и цинк (Zn), с който вероятно е доработван на по-късен етап надписът върху острието. От изследването може да се направи предположение, че обковите на острието са изработвани на по-късен етап, тъй като металната сплав е бяла сплав имитираща сребро така нареченото „никелово сребро“ C745-Ni-

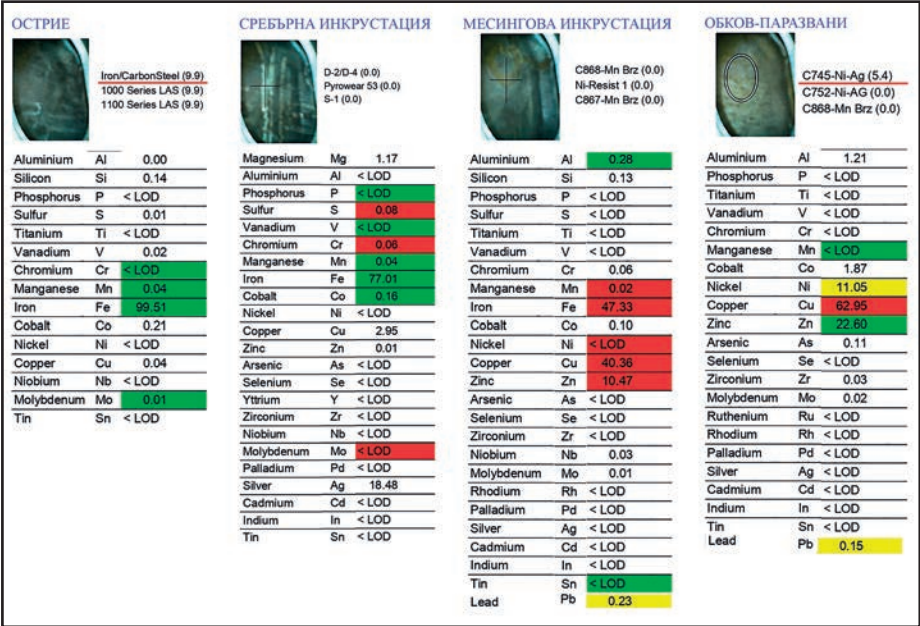
⁴ Аствацатурян, Емма Григорьевна. Турецкое оружие. Санкт-Петербург: Атлант, 2002, с. 142.

⁵ Иванов, Даниел. Ятаганите в зала „Хладно и огнестрелно оръжие“ на Националния военен исторически музей: Описание и типология. В: Електронен вестник за музеология и военна история, бр. 2, 2012, с. 16. https://militarymuseum.bg/Pages/Publications/Electronic%20journal/broeve/2012_02.pdf.

⁶ Друмев, Димитър Дерменджиев, Христо П., Даскалов, Никола & Герасимов, Тодор. Метална пластика: Ковано желязо, оръжия, калаени съдове. София: БАН, 1983, с. 70.

⁷ Изследователска апаратура – портативен Рентгеновият флуоресцентен спектрометър Bruker S1 Titan 800 XRF.

Ag (5.4) фигуриращо в базата данни на изследващата апаратура-та. Материалът е със следния химичен състав: мед (Cu) 62.95%; цинк (Zn) 22.60% и никел (Ni) 11.05%.⁸

Фиг. 3. Ятаган на Иван Кулин – данни от спектрален анализ / личен архив

Относно произхода на ятагана на Кулин няма категорично проучване. Постъпил е чрез откупка във фонда на РВИМ – Плевен през 1957 г. В инвентарната книга на музея фигурира следната информация: *Ятаганът е предаден от П. В. Л. от град Плевен, който го е съхранявал. Оставен му е от баща му, който го е закупи от плевенски турци участвали през 1867 г. в потушаването на Зайчарското въстание.*⁹

Истинността на тези твърдения не е документално защитена. Ножът-ятаган на Стоян Заимов е бил обект на интерес и проучване на колеги историци допринесли със своята научна дейност за развитието на нашия музей. Още през 1968 и 1974 година историкът Гена Тодорова говори за него в своите Пътеводители „Къща-музей Стоян и Владимир Заимови“. През 2023 г. той е един от най-атрактивните предмети, част от личните вещи на Стоян Заимов представени в изложбата „Възрожденецът, достоен за пе-

⁸ Регионален военноисторически музей – Плевен, Реставрационна документация. Протокол № 23/17.06.2021 г. Приложение 1.

⁹ Регионален военноисторически музей – Плевен. Основен фонд, Веществен фонд. Инвентарна книга, инв. № А 2169. л. 98.

рото на Дюма“ по повод 170-години от неговото рождение.

Описанието на ножа, със своето специфично острие и майсторско изпълнение, подчертава вниманието към детайлите и символиката, които той носи.

Фиг. 4. Нож-ятаган на Стоян Заимов – общ план / личен архив

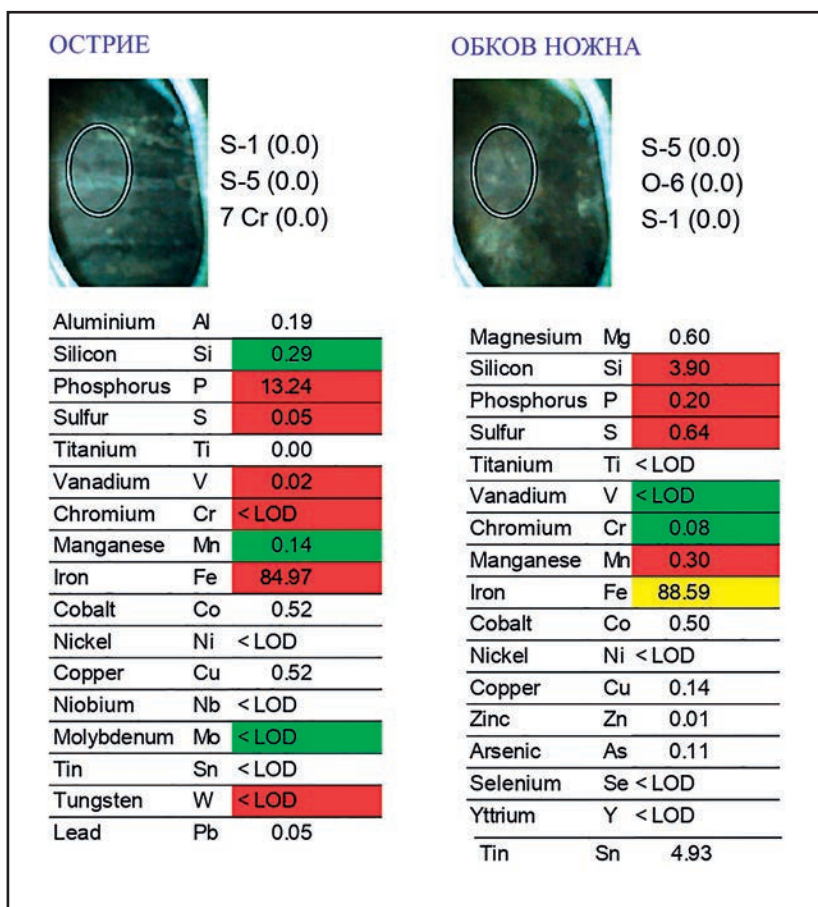

Фиг. 5. Нож-ятаган на Стоян Заимов – детайл / личен архив

Ножът се характеризира със следните размери: обща дължина на 63,0 см; дължина на острието 50,0 см; ширина на острието 2,3 см; дебелина на гърба при основата на дръжката 0,6 см; дължина на канията 58,5 см.

Острието е право, леко извито в обратна посока към гърба, което е рядко срещано при ятагановите остриета. Режещият ръб е разположен по външната-изпъкнала страна на клина. Върху двете му страни има по две успоредни една на друга врязани линии. Чирените са от светла кост, малки, неразклонени, прихванати към опашката посредством три метални нита. Като преход и баланс между ръкохватката и острието има твърда метална ядка. Канията е от дърво с формирано устие, а по дължината двете и страни са укрепени с четири гривни, изработени от ламарина. От обекта са изследвани проби както от острието, така и от металните гривни. Острието е изковано от желязо (Fe) 84.97% с различни примеси, а металните гривни по канията са калайдисана ламарина. Констатирани са следните елементи: желязо (Fe) 88.59% с примеси и калай (Sn) 4.93%¹⁰

¹⁰ Регионален военноисторически музей – Плевен, Реставрационна документация. Протокол № 44/04.08.2023 г. Приложение 1.

Фиг. 6. Нож-ятаган на Стоян Заимов – данни от спектрален анализ / личен архив

Сведенията за ножът-ятаган на Стоян Заимов, неговият произход и изработката черпим от приемателните документи на предмета съхранявани в Регионален военноисторически музей – Плевен.: Приемателните актове служат като официален запис за приемането на ятагана в музейната колекция. Те съдържат информация за приемателя, номера на акта и датата на приемането, които са важни за документирането и следенето на историята на артефакта. „Ножът е бил на Стоян Заимов и е бил запазен от бащата на Стоян Ив. Дамянов – дядо Иван Дамянов, близък съратник на Ст. Заимов от с. Дупни връх (сега Дружево) Свогенско, починал на 29.II. 1929 г.“¹¹

В своите пътеводители историкът Гена Димитрова пише още:

¹¹ Регионален военноисторически музей – Плевен, Научен архив, Акт за приемо-предаване № 388 от 28. януари 1958 г. на Военно-исторически музеи – Плевен. л. 9.

„Нож – ятаган с ножна на Стоян Заимов, изкован за него по време на Априлското въстание 1876 г. от майстор-ковача Михаил Станков от с. Дупни връх Врачанско (сега с. Дружево, Софийско).“¹²

Интересен факт е, че ятаганът е запазен след потушаването на въстанието и е бил съхраняван в семейството на съратника на Стоян Заимов – Иван Дамянов от с. Дупни връх, Врачанско. Този елемент подчертава личните връзки и значението на артефакта за историческите събития от периода.

Тези исторически артефакти се съхраняват и обогатяват музейната оръжейна колекция на РВИМ-Плевен. Презентирането им в музейна среда, допълнено от научните изследвания за анализа на използваните материали при тяхната изработка, допринася за запазването на националната памет и подчертава значимостта на личностите, които са ги притежавали.

Ятаганът на Иван Кулин и ножът-ятаган на Стоян Заимов се превръщат в наследствени културни ценности за поколенията. Те създават връзка между миналото, настоящето и бъдещето, предавайки историята и идеалите на българския народ. Този символизъм и национален патриотизъм съдействат за по-силно формиране на националната идентичност.

Оръжието на историческите личности не може да се разглежда само като статичен артефакт, то е жив символ на националната дълготрайна борба за свобода, който продължава да влияе на колективната история и самоопределението на българския народ.

¹² Тодорова, Гена. Пътеводител. Къща-музей Стоян и Владимир Заимови, София – Български художник, 1974, с. 11.

YATAGANS PREVIOUSLY OWNED BY PERSONS OF NATIONAL SIGNIFICANCE FROM THE FUND OF THE REGIONAL MILITARY HISTORY MUSEUM – PLEVEN

Tatyana Trifonova, PhD Student

Regional Military History Museum – Pleven

Abstract: The paper focuses on two important artefacts from the museum collection, i.e. the yatagan once owned by Ivan Kulin, and Stoyan Zaimov's yatagan-knife. It analyzes their origin, history, and cultural significance, while also examining the role of these two Bulgarians in the process of transition from regional to national identity.

Ivan Kulin contributed to the Bulgarian national cause by actively participating in various armed conflicts and uprisings during the 19th century.

Stoyan Zaimov was a revolutionary, writer and social figure with an important place in the national liberation movement.

Their similar approaches to the national idea are shown, with both of them starting regionally and progressing towards an interest in a large-scale struggle for national unity.

Kulin's and Zaimov's yatagans are presented not only as historical artefacts and objects of study but also, being an inseparable part of the Bulgarian cultural heritage, as evidence of the fight for national independence and the Liberation period.

Keywords: yatagans, cold weapon, X-Ray Fluorescence, cultural heritage, historical figures.

Татяна Трифонова, докторант

Реставратор

Регионален военноисторически музей – Плевен

Плевен, Ул. „Васил Левски“ № 157

E-mail: tatyana.georgieva@abv.bg